

JĘDRZEJ TUCHOLSKI (1932–2012)

Dwudziestego pierwszego maja 2012 r. zmarł w Warszawie Jędrzej Tucholski, długoletni wicedyrektor archiwum Instytutu Pamięci Narodowej. W Instytucie pracował od samego początku aż do wiosny 2008 r., kiedy ze względu na stan zdrowia zrezygnował z pracy. Jego postać nierozdzielnie łączy się z publikacjami dotyczącymi cichociemnych, sowieckiego mordu na oficerach polskich w Katyniu oraz ekshumacjami przeprowadzonymi w Katyniu, Miednoje i Charkowie. Ale Jędrzej Tucholski powinien także kojarzyć się badaczom z gigantycznym wysiłkiem włożonym w pozyskiwanie materiałów z archiwów służb specjalnych krajów byłego ZSRS. Dzisiaj materiały zebrane przez Jędrzeja Tucholskiego i jego współpracowników znajdują się w archiwum Instytutu Pamięci Narodowej oraz Archiwum Akt Nowych i są szeroko wykorzystywane m.in. do badań nad I i II okupacją sowiecką.

Oprócz pozyskiwania materiałów ze wspomnianych archiwów Jędrzej Tucholski był inicjatorem tworzenia międzynarodowych grup roboczych, których głównym celem – poza wymianą archiwaliów – było i jest publikowanie serii wydawniczych z historii Polski XX w. i jej sąsiadów. Był członkiem grup: polsko-białoruskiej (MSWiA–KGB Białorusi), polsko-rosyjskiej (MSWiA–IPN–FSB FR) i polsko-ukraińskiej (MSWiA–IPN–SBU).

Powstałe w wyniku prac grup roboczych międzynarodowe serie wydawnicze w większości są kontynuowane do dzisiaj. Mowa tu przede wszystkim o dwujęzycznej serii „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”. Do tej pory ukazało się dziewięć obszernych tomów.

Zgodnie z założeniami przyjętymi przez członków polsko-ukraińskiej grupy roboczej w końcu 1998 r. został opublikowany tom I wymienionej serii – *Polskie podziemie 1939–1941*.

Lwów, Kołomyja, Złoczów, pod red. Z. Gajowniczek, P. Kułakowskiego, M. Kupieckiej, J. Szapowała i J. Tucholskiego.

W 2000 r. ukazał się tom II: *Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946*, pod red. W. Chudzik, R. Cywińskiego, Z. Gajowniczek, G. Jakubowskiego, S. Kokina, P. Kułakowskiego, M. Majewskiego, W. Prystajki, O. Pszennikowa, M. Słoń Nowaczek oraz J. Szapowała i J. Tucholskiego.

Prace nad tomem III na krótko przerwały zmiany, które zaszły w wyniku uchwalenia przez Sejm RP ustawy o IPN. W nowej sytuacji kierownictwa MSWiA i IPN doszły do wniosku, że dalsza współpraca archiwalna powinna się odbywać z udziałem Biura Udoświecania i Archiwizacji Dokumentów IPN. Oficjalnie Instytut Pamięci Narodowej podjął współpracę z Państwowym Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w zakresie prac archiwalno-historycznych na mocy porozumienia z 27 września 2001 r., zawartego w tej sprawie między ministrem spraw wewnętrznych i administracji Markiem Biernackim oraz prezesem Instytutu Pamięci Narodowej prof. Leonem Kieresem. Obie strony, tj. MSWiA i IPN, mając na uwadze dążenie do poszerzenia wiedzy historycznej z zakresu najnowszych dziejów Polski, a w szczególności tragicznych losów Polaków w latach 1939–1956 na terenach byłego ZSRS, postanowiły współpracować w zakresie uzyskiwania, opracowywania i publikacji dokumentów archiwalnych dotyczących zwłaszcza represjonowanych obywateli polskich.

Ze strony polskiej skład osobowy grupy roboczej nie uległ zasadniczym zmianom. Wszyscy dotychczasowi pracownicy Archiwum MSWiA związani z grupą – w tym Jędrzej Tucholski – podjęli pracę w BUiAD IPN.

Efektom wspólnych prac edytorskich prowadzonych od 2001 r. przez DA (HDA) SBU i BUiAD IPN były następujące publikacje:

Polskie podziemie 1939–1941. Od Wołynia do Pokucia, pod red. W. Chudzik, Z. Gajowniczek, B. Gronek, S. Kokina, P. Kułakowskiego, M. Majewskiego, W. Prystajki, O. Pszennikowa oraz J. Tucholskiego i J. Szapowała, Warszawa–Kijów 2003.

Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945, pod red. W. Chudzik, Z. Gajowniczek, B. Gronek, S. Kokina, P. Kułakowskiego, M. Majewskiego, W. Prystajki, O. Pszennikowa, J. Tucholskiego oraz G. Motyki i J. Szapowała, Warszawa–Kijów 2004.

Akcja „Wisła” 1947, pod red. W. Chudzik, Z. Gajowniczek, B. Gronek, S. Kokina, P. Kułakowskiego, M. Majewskiego, W. Prystajki, O. Pszennikowa, J. Tucholskiego i J. Szapowała, Warszawa–Kijów 2006.

Operacja „Sejm” 1944–1946, pod red. W. Chudzik, Z. Gajowniczek, S. Kokina, P. Kułakowskiego, M. Majewskiego, J. Szapowała i J. Tucholskiego, Warszawa–Kijów 2008.

Kolejną serią, tym razem przygotowaną z partnerem białoruskim, są „Źródła do historii Polski XX wieku ze zbiorów Narodowego Archiwum Republiki Białorusi”¹.

Nie sposób nie wymienić tu dwujęzycznej serii polsko-rosyjskiej odkrywającej tajemnice Łubianki dotyczące polskiego podziemia lat 1939–1941, deportacji oraz powstania warszawskiego².

¹ *Deportacje Polaków z północno-wschodnich ziem II Rzeczypospolitej 1940–1941*, „Zachodnia Białoruś, 17 IX 1939 – 22 VI 1941”, t. II, oprac. zbiorowe, Warszawa 2001.

² *Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939–1941*, t. I–II, oprac. zbiorowe, Warszawa–Moskwa 2001; *Deportacje obywateli polskich z Zachodniej Ukrainy i z Zachodniej Białorusi w 1940 roku*, oprac. zbiorowe, Warszawa–Moskwa 2003; *Powstanie warszawskie 1944 w dokumentach służb specjalnych*, oprac. zbiorowe, Warszawa–Moskwa 2007.

Jędrzej Tucholski (1932–2012)

Seria polsko rosyjska znajduje się od 2008 r. w zawieszeniu. Również współpraca ze stroną białoruską została przerwana na etapie wydania tomu drugiego.

Oczywiście sukces utworzenia wspomnianych grup roboczych, w których uczestniczyli przedstawiciele archiwów FSB Rosji, KGB Białorusi i SB Ukrainy, nie byłby możliwy bez odpowiednich pełnomocnictw i tzw. umocowania w strukturach polskiego MSW. Trzeba przypomnieć, że od 2 stycznia 1995 r. do końca grudnia 1995 r. Jędrzej Tucholski był doradcą ministra spraw wewnętrznych Andrzeja Milczanowskiego. I właśnie jesienią 1995 r. w Kijowie i Warszawie podjął starania o nawiązanie współpracy archiwalno-historycznej z SB Ukrainy. Dzięki jego osobistemu zaangażowaniu w listopadzie 1995 r. udało się osiągnąć porozumienie.

Podobne starania czynił Jędrzej Tucholski w sprawie nawiązania współpracy z Głównym Archiwum Operacyjnym KGB Białorusi – także z pozytywnym rezultatem. Niepowodzeniem natomiast zakończyła się próba podjęcia współpracy z partnerem rosyjskim. Delegacja rosyjska co prawda odwiedziła Polskę, ale ostatecznie do wymiany dokumentów nie doszło. Do powrotu do stołu rozmów – tym razem z sukcesem – doszło w 2000 r.

Po odejściu ministra Milczanowskiego, w latach 1995–2000 Jędrzej Tucholski był wicedyrektorem Centralnego Archiwum, później Archiwum MSWiA. Od 1 października 2000 r. do 15 grudnia 2000 r. pełnił funkcję p.o. dyrektora Archiwum MSWiA, jednocześnie od końca roku do 15 września 2001 r. był doradcą ministra spraw wewnętrznych i administracji Marka Biernackiego z zadaniem koordynowania prac nad serią polsko-rosyjską. Od 16 grudnia 2000 r. do 31 marca 2005 r. pracował jako zastępca dyrektora BUiAD IPN, a następnie przeszedł na emeryturę.

Powody jego odejścia związane były nie tylko z wiekiem, ale także ze złym stanem zdrowia – w marcu 2002 r. doznał zawału serca. Od 4 kwietnia 2005 r. do 30 kwietnia 2008 r. pracował w niepełnym wymiarze czasu pracy jako główny specjalista BUiAD IPN. W końcu marca 2006 r. przeszedł do utworzonej Sekcji Edycji Źródeł Wydziału Udostępniania i Informacji Naukowej BUiAD, która w czerwcu 2007 r. weszła w skład Wydziału Badań Archiwalnych i Edycji Źródeł BUiAD. Ostatecznie swoją współpracę z IPN zakończył w kwietniu 2008 r.

Przez cały okres pracy w Instytucie Pamięci Narodowej był członkiem Rady Programowej wydawanego przez IPN półrocznika „Pamięć i Sprawiedliwość”.

Jędrzej Tucholski zmarł 21 maja 2012 r. w Warszawie. Nabożeństwo żałobne odbyło się w Warszawie-Międzyzlesiu. Pochowany został na cmentarzu parafialnym w Starej Miłosnej.

Marcin Majewski

ANEKS

Wybrane publikacje książkowe Jędrzeja Tucholskiego

Cichociemni 1941–1945: sylwetki spadochroniarzy, Warszawa 1981

Władysław Borocho, Jędrzej Tucholski, *Halifax JD 154 nie wrócił*, Warszawa 1984

Cichociemni 1941–1945: sylwetki spadochroniarzy, Warszawa 1984 (wyd. 2: 1985, wyd. 3: 1988, wyd. 4: Wrocław 2010)

Powracali nocą, Warszawa 1988

Spadochroniarze, Warszawa 1991

Spadochronowa opowieść: czyli o żołnierzach gen. Sosabowskiego i cichociemnych, Warszawa 1991

Mord w Katyniu: Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk: Lista ofiar, Warszawa 1991

Kronika ekshumacji Charków – Miednoje 22 VII – 3 IX 1991 (seria: „W krainie śmierci...”, cz. 1), Warszawa 1995

Władimir I. Adamuszko, Natalia W. Iwanowa, *Litości...: represje w obwodzie wilejskim w dokumentach 1939–1941*, red. Jędrzej Tucholski, Przemysław P. Romaniuk, Irena Marczak, Warszawa 1996

Ukraiński ślad Katynia, oprac. Zuzanna Gajowniczek, wstęp Jędrzej Tucholski, Warszawa 1995

Spod Monte Cassino na Sybir: deportacja byłych żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie z Białorusi, Litwy i Ukrainy w 1951 roku, oprac. Przemysław P. Romaniuk, wstęp Jędrzej Tucholski, Warszawa 1998

Śladem zbrodni katyńskiej, oprac. i red. nauk. Zuzanna Gajowniczek, wstęp Jędrzej Tucholski, Warszawa 1998

Polskie podziemie 1939–1941. Lwów – Kołomyja – Stryj – Złoczów, red. nauk. Zuzanna Gajowniczek, Petro Kułakowski, Małgorzata Kupiecka, Jurij Szapował, Jędrzej Tucholski, Warszawa 1998

Przesiedlenia Polaków i Ukraińców 1944–1946, red. nauk. Wanda Chudzik, Radomir Cywiński, Zuzanna Gajowniczek, Grzegorz Jakubowski, Serhij Kokin, Petro Kułakowski, Marcin Majewski, Wołodymyr Prystajko, Ołeksandr Pszennikow, Małgorzata Słoń Nowaczek, Warszawa–Kijów 2000 (seria: „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, t. 2)

Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w latach 1939–1941, wybór i oprac. Zuzanna Gajowniczek, Marcin Majewski, Władimir Makarow, Natalia Pieriemyszlennikowa, Jakow Pogonij, Małgorzata Słoń Nowaczek, Jędrzej Tucholski, Władimir Winogradow, Warszawa–Moskwa 2001

Deportacje obywateli polskich z Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Białorusi w 1940 roku, wybór i oprac. Wasilij Christoforow, Zuzanna Gajowniczek, Bernadetta Gronek, Marcin Majewski, Władimir Makarow, Natalia Pieriemyszlennikowa, Małgorzata Słoń Nowaczek, Jędrzej Tucholski, Władimir Winogradow, Warszawa–Moskwa 2003

Jędrzej Tucholski (1932–2012)

Charków. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego, oprac. Jerzy Ciesielski, Jędrzej Tucholski, Krystian Bedyński, Dariusz Manja, red. nauk. Jędrzej Tucholski, Wanda Krystyna Roman, Warszawa 2003

Polskie podziemie 1939–1941. Od Wołynia do Pokucia, wybór i oprac. Jurij Szapował, Jędrzej Tucholski, red. nauk. Wanda Chudzik, Zuzanna Gajowniczek, Bernadetta Groniek, Serhij Kokin, Petro Kułakowski, Marcin Majewski, Wołodymyr Prystajko, Ołeksandr Pszennikow, Warszawa–Kijów 2004 (seria: „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, t. 3, cz. 1–2)

Polacy i Ukraińcy pomiędzy dwoma systemami totalitarnymi 1942–1945, oprac. nauk. Grzegorz Motyka, Jurij Szapował, red. Wanda Chudzik, Bernadetta Groniek, Serhij Kokin, Petro Kułakowski, Marcin Majewski, Wołodymyr Prystajko, Ołeksandr Pszennikow, Jędrzej Tucholski, Warszawa–Kijów 2005 (seria: „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, t. 4, cz. 1–2)

Akcja „Wisła” 1947, wybór i red. nauk. Wanda Chudzik, Zuzanna Gajowniczek, Bernadetta Groniek, Serhij Kokin, Petro Kułakowski, Marcin Majewski, Wołodymyr Prystajko, Ołeksandr Pszennikow, Jurij Szapował, Jędrzej Tucholski, Warszawa–Kijów 2006 (seria: „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, t. 5)

Operacja „Sejm” 1944–1946, wybór i red. nauk. Wanda Chudzik, Zuzanna Gajowniczek, Serhij Kokin, Petro Kułakowski, Marcin Majewski, Jurij Szapował, Jędrzej Tucholski, Warszawa–Kijów 2007 (seria: „Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych XX wieku. Nieznane dokumenty z archiwów służb specjalnych”, t. 6)

Powstanie warszawskie 1944 w dokumentach z archiwów służb specjalnych, wybór i oprac. Wasilij Christoforow, Wanda Chudzik, Zuzanna Gajowniczek, Marcin Majewski, Władimir Makarow, Natalia Pieriemyszlennikowa, Andriej Tiurin, Jędrzej Tucholski, Władimir Winogradow, Warszawa–Moskwa 2007

Cichociemni i spadochroniarze 1941–1956, Warszawa 2009